

ASMENYBĖS TAPATUMO APIBRĖŽIMO PROBLEMA VYTAUTO KAVOLIO SOCIALINĖS PATOLOGIJOS STUDIJOSE

ALVYDAS NOREIKA

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Lietuvos filosofijos istorijos skyrius

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.75.6>

2021. 75

SANTRAUKA. Straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kaip, plėtodamas socialinės patologijos studijas, Vytautas Kavolis apibrėžia asmenybės tapatumą, prieš kurį nukreiptus veiksmus laiko vienu iš patologinio elgesio požymių. Atsakymo į šį klausimą ieškoma mokslininko kultūrinei psichologijai skirtuose straipsniuose ir juose plėtojamose *krizės asmenybės*, *neaiškios asmenybės* ir *postmodernios asmenybės* konstrukcijose. Įrodinėjama, kad asmenybės tapatumą Kavolis sieja su jos vidinės organizacijos darna. Straipsnyje taip pat nagrinėjamas mokslininko požiūris į asmenybės vidinės organizacijos darnos pobūdį ir socialines bei kultūrinės jos sąlygas. Be to, parodoma, kaip asmenybės tapatumo samprata pasikeičia Kavoliui įsitraukus į civilizacijų studijas.

RAKTAŽODŽIAI: Vytautas Kavolis, asmenybės tapatumas, normali ir nenormali asmenybė, pataloginis elgesys, socialinė patologija, socialinė psichologija.

XX amžiaus pirmoje pusėje viena reikšmingiausių psichologinės antropologijos krypčių, vadinamoji kultūros ir asmenybės mokykla (jos atstovai Ruth Fulton Benedict, Margaret Mead, Edwardas Sapiras, Abramus Kardineris ir Ralphas Lintonas), suformulavo ir plačiai paskleidė idėją, kad tai, kas yra normalu ar nenormalu žmonių asmenybėje ir elgesyje, yra kultūriškai sąlygota ir dėl to reliatyvu. Amerikiečių antropologė Benedict rašo:

Daugumą tų asmenybės struktūrų, kurios mums atrodo kuo aiškiausiai nenormalios, kitos civilizacijos paklojo į pačius giliausius savo institucinio gyvenimo pamatus. Ir, priešingai, labiausiai vertinami mūsų normalių individų bruožai kitaip organizuotose kultūrose suvokiami kaip nenormalūs. Trumpai tariant, didžiąja dalimi normalumas yra kultūriškai apibrėžtas. Normalumas pirmiausia yra sąvoka, skirta įvardyti bet kurios kultūros socialiai išplėtotam žmogiškojo elgesio segmentui, o nenormalumas – segmentui, kurio tam tikra civilizacija nenaudoja.¹ (Benedict 1956: 194–195)

Idėja apie kultūrinį normalumo bei nenormalumo sąlygotumą turi dvejopas pasekmes. Viena vertus, ji padeda kovoti su etnocentristiniu ribotumu bei skatina

¹ Most of those organizations of personality that seem to us most incontrovertibly abnormal have been used by different civilizations in the very foundations of their institutional life. Conversely the most valued traits of our normal individuals have been looked on in differently organized cultures as aberrant. Normality, in short, within a very wide range, is culturally defined. It is primarily a term for the socially elaborated segment of human behavior in any culture; and abnormality, a term for the segment that that particular civilization does not use.

tarpkultūrinį supratingumą. Antra vertus, ši idėja pateisina nepaprastai neigiamus ir pavojingus reiškinius – kanibalizmą, galvų medžioklę, kraujo kerštą, nacizmą, stalinizmą ir kitas nusikalstamas ideologijas bei papročius. Taip atsitinka todėl, kad tyliai daroma prielaida, jog tai, kas būdinga daugumai tam tikros visuomenės ar kultūros narių, yra normalu, o kas būdinga tik atskiriems individams bei mažumoms – nenormalu.

Siekiant išvengti minėtų blogybių pateisinimo, būtina koku nors pavidalu rekonstruoti universalistinį požiūrį į normalumą ir nenormalumą, kuris sudaro sąlygas iš anksto nesuabsoliutinti kaip normalumo etalono kultūroje vyraujančių normų, pažiūrų bei asmenybės bruožų ir juos kritiškai vertinti. Universalistinis požiūris leidžia kitaip pažvelgti ir į nonkonformistus. Jei kultūroje vyraujančios normos, pažiūros bei asmenybės bruožai pasirodo besantys nenormalūs, tuomet juos atmetantieji psichologine prasme yra normalūs. Nenormalūs yra ne nonkonformistai, bet konformistai.

Amerikos lietuvių sociologas Vytautas Kavolis (1930–1996) buvo vienas iš tų mokslininkų, kurie XX amžiaus antroje pusėje siekė rekonstruoti universalistinį požiūrį į normalumą ir nenormalumą. Jis sudarė mokslinių straipsnių rinktinę „Comparative Perspectives on Social Problems“ (liet. „Lyginamosios socialinių problemų perspektyvos“; 1969), kuriai parašė platų įvadą, ginantį universalistinį nenormalaus elgesio supratimą ir atskleidžiantį, kokie socialiniai bei kultūriniai veiksniai lemia nenormalų elgesį. Šiame įvade Kavolis pateikia tokį nenormalaus elgesio apibrėžimą: nenormalus elgesys – tai destruktivus elgesys savo ir kitų žmonių gyvybės, sveikatos ir asmenybės tapatumo atžvilgiu (Kavolis 1969: 3). Nors čia destruktivumas gyvybės ir sveikatos atžvilgiu gana gerai paaikšintas, to negalima pasakyti apie veiksmus, nukreiptus prieš asmenybės tapatumą. Trūksta aiškumo, kas yra asmenybės tapatumas ir kokie yra jo griovimo mechanizmai. Todėl šiame straipsnyje ketinama šiuos dalykus išsiaiškinti.

ASMENYBĖS TAPATUMO KAIP JOS SĄRYŠINGUMO SAMPRATA

Asmenybės tapatumo ir jo destrukcijos problema nėra neįveikiama platesniame Kavolio mokslinės kūrybos kontekste. Minėtas nenormalumo apibrėžimas visa apimtimi, įskaitant ir destruktivumą asmenybės tapatumo atžvilgiu, taikomas kultūrinei psichologijai skirtuose straipsniuose (Kavolis 1995a).

Svarstomos temos požiūriu ypač reikšmingi minėtuose straipsniuose naudojami *krizės asmenybės*, *neaiškios asmenybės* (angl. *ambiguous personality*) ir *postmodernios asmenybės* (angl. *post-modern personality*) konstruktai. Pasak Kavolio, visų šių tipų

asmenybės psichologiniu požiūriu yra problemiškos. Pagrindinė jas kamuojanti bėda – vidinio sąryšingumo trūkumas. Turėdamas mintyje krizės asmenybę Kavolis rašo: „Svarbiausias tokios asmenybės bruožas – žemas vidinės integracijos laipsnis“ (Kavolis 1995b: 12). Sąryšingumo trūkumą, lietuvių išeičių sociologo supratimu, signalizuoja asmenybės nepastovumas, prieštaringumas („tuo pačiu metu atsira-
dęs polinkis į vienas kitam prieštaraujančius veiksmus ar mąstymo tipus“ (Kavolis 1995b: 15)), preferencijų sistemos nebuvimas („decentralizacija“), susvetimėjimas socialinės ir kultūrinės aplinkos atžvilgiu, nuolatinė intensyvių išgyvenimų paieška ir pan.

Būtent vidinis sąryšingumas, Kavolio nuomone, ir sudaro asmenybės tapatumo pagrindą. Mat sąryšingumas, lietuvių išeičių sociologo įsitikinimu, užtikrina sklandžią asmenybės savivoką. Asmenybė, kuri yra sąryšinga, suvokia, kas ji tokia, ir pati sau yra aiški. O asmenybė, kuri yra nesąryšinga, nesuvokia, kas ji yra, ir pati sau yra nesuprantama, – būtent ši psichologinė ypatybė pabrėžiama neaiškios asmenybės sąvoka.

Iš to, kas pasakyta, plaukia dvi svarstomos temos požiūriu svarbios išvados. Pirma, sąryšinga asmenybė yra normali, o nesąryšinga – nenormali. Antra, visa, kas griaua asmenybės sąryšingumą, yra nukreipta prieš jos tapatumą ir yra nenormalu, o visa, kas asmenybės sąryšingumą kuria, palaiko ar prisideda prie jo atkūrimo vidinio pakrikimo atvejais, – normalu.

Kiekviena gautoji išvada savo ruožtu žadina naujus klausimus. Pirma, kaip Kavolis supranta asmenybės sąryšingumą? Ar asmenybei būdingi bruožai būtinai turi sudaryti loginį požiūriu darnią sistemą, kad ją būtų galima laikyti sąryšinga, turinčia tapatybę ir normalia? Ar nebūtinai? Antra, kaip lietuvių išeičių sociologas apibrėžia asmenybės sąryšingumo ir tapatybės formavimo, palaikymo bei naikinimo sąlygas?

Kalbant apie asmenybės kaip visumos organizaciją, Kavolis pripažįsta abu sąryšingumo variantus – tiek loginį, tiek neloginį sąryšingumą.

Svarstydamas, kas užtikrina loginę asmenybės darną, Kavolis atsiriboja nuo tų koncepcijų, kuriose asmenybę siekiama sustyguoti išskiriant joje centrą ir iš jo kil-
dinant visus bruožus – *aš* – suprantamą ar kaip dekartiškasis *mąstantis daiktas*, ar kaip kantiškasis *transcendentalinis aš*. Juk tokiose koncepcijose asmenybės sąryšingumas iš esmės yra neproblemiškas. Mat, remiantis jų logika, asmenybės sąryšingumui iškiltų pavojus tik tuo atveju, jei būtų pažeistas ar sunaikintas jos centras, o tai gyvenimo metu yra neįmanomas dalykas. Iš kai kurių tokių koncepcijų išplaukia, kad taip negali atsitikti net ir po mirties, nes *aš* lieka ir žmogaus gyvenimui pasibaigus.

Atmetęs *aš* kaip integruojančio veiksnio idėją, loginio asmenybės sąryšingumo paaiškinimo Kavolis ieško atskirų psichologinių bruožų lygmenyje. Jis taria, kad

loginę asmenybės darną lemia vidinis jos bruožų giminingumas. Pasiremiant žymiu XX amžiaus amerikiečių psichologu Gordonu Willardu Allportu (1951: 347), kavolišką bruožų giminingumą galima apibūdinti kaip jų dalinį sutapimą.

Traktuojant asmenybės sąryšingumą kaip jos bruožų dalinį sutapimą prieš tyrinėtoją atsiveria dvi galimybės: pirma, ieškoti vieno pagrindinio bruožo ir bandyti atrasti kitų bruožų tiesioginius ar netiesioginius vertikalius ryšius su juo; antra, visus bruožus traktuoti kaip vienodai reikšmingus ir ieškoti horizontalių ryšių tarp jų. Kavolis renkasi antrąją galimybę. Pavyzdžiui, vardydamas modernistinės ir anti-modernistinės asmenybės bruožus, jis neišskiria nė vieno kaip reikšmingesnio už kitus (Kavolis 1995c: 92–94).

Neloginiu būdu asmenybė kaip visuma, pasak Kavolio, gali būti integruota dvejopai. Pirma, asmenybės sąryšingumą gali užtikrinti paprasta heterogeniškų (negiminingų) bruožų koegzistencija, kurią lietuvių išėivių sociologas apibūdina „taikaus sambūvio“ bei koliažo įvaizdžiais. Tačiau šiuo atveju turi būti patenkintos būtinos sąlygos: bruožai turi būti, viena vertus, palyginti pastovūs ir, antra vertus, ne itin sumišę su kitais bruožais. Tokiu neloginiu būdu, lietuvių išėivių sociologo įsitikinimu, yra organizuotos XIX–XX amžiaus avangardinio meno kūrėjų asmenybės: „šiuolaikinė avangardinė kultūra įtvirtino savo sociokultūrinės integracijos būdą: „perspektyvos nekongruentiškumo“ ir skirtingais principais valdomų patirties elementų sugretinimą <...>“ (Kavolis 1995d: 152). Antra, pastovūs ir nesumišę heterogeniškai bruožai gali ne šiaip egzistuoti vienas šalia kito, o aktyviai sąveikauti tarpusavyje ir taip lemti didesnę asmenybės sąryšingumą. Taip organizuotai asmenybei būdinga tai, ką Kavolis pasako apie „kompleksiškai sustruktūrintą asmenybę“:

Kompleksiškai sustruktūrinta asmenybė yra tokia, kurios funkcijos ir komponentai psichikoje aiškiai atsiskyrę, be perstojo vienas kitą skatindami nuolat vienas kitam suteikia energijos ir intensyviai veikia įvairiausiose nenuspėjamos kombinacijose. Šie komponentai negali nei vienas su kitu susiliesti, nei egzistuoti atskirai vienas nuo kito. (Kavolis 1995c: 61)

Būtina pažymėti, jog aktyvia sąveika paremto neloginio sąryšingumo idėja peržengia kultūrinės psichologijos bei socialinės patologijos studijų ribas ir vaidina reikšmingą vaidmenį visoje Kavolio kūryboje. Ja remiamasi tiek svarstant apie galimybes sukurti naujo tipo lietuviškumą, įvardijamą „gyvąja lietuvybe“, bei naujos rūšies liberalizmą, pakrikštytą integraliojo liberalizmo vardu, tiek apmąstant civilizacijos kaip visumos organizaciją bei dinamiką. Visais šiais atvejais vietoj loginio sąryšingumo ir su juo susijusios sintezės ar vien paprasto sudedamųjų dalių koegzistavimo pabrėžiama įtampa (negalėjimas nei susiliesti, nei egzistuoti atsiribojus) ir reagavimas. Oponuodamas išėivijos veikėjui Vytautui Vygintui, siūliusiam gyvąją

lietuvybę grįsti sukuriant asmenybę, kuri savyje sintezuotų tradicinės lietuviškos ir amerikietiškos kultūros elementus, Kavolis rašo:

Intelektualo uždavinys yra ne savo dvasinius konfliktus užglostyti dirbtinių sintezių tiltais, autoritetinėmis ideologijomis, komfortu, entuziazmu ar svaigalais, – bet kuria saviapgaulės forma, – bet juos pergyventi visame jų esminiame aštrume, ir vis dėlto *gyventi* (kursyvas Kavolio – A. N. past.), savo dvasinių konfliktų viduje gyventi, kaip viesulo centras, kaip pastoviai judanti audros akis; gyventi, ir iš vidinės įtampos *kurti* (kursyvas Kavolio – A. N. past.) tai, kas sudaro žmogaus gyvenimo esmę – jo egzistencinį tikėjimą, esminius tikrai savus įsipareigojimus. (Kavolis 2006a (1962): 108)

Panašiai Kavolis apibūdina ir integralaus liberalo asmenybę, kuri, jo nuomone, savyje turi turėti liberalizmo, konservatizmo, krikščionybės ir kitų pasaulėžiūrų elementų:

Jei tikime, kad jokia sistema negali paglemžti ir apvaldyti gyvenimo – jis tam per nekantrus – tai ir negalime prileisti, kad bet kuri sistema paglemžtų visą asmenį, nes jis gyvena ne vienoje, o daugybėje sistemų ir dar su daugiau susiduria. Jei tikime, kad gyvenime kiekviena loginė sistema – individualizmas, krikščionybė, liberalizmas etc. – turi savo vietą ir reikšmę <...> **tiktai** (paryškimas Kavolio – A. N. past.) darniam ir neišskiriamai susipynusiam sąlyty su visomis kitomis sistemomis, kurių sąvoka tesuteikia gyvenimui pilnatvės ir skonio, tai stenkimės tokią *laisvą sąveiką* (kursyvas Noreikos – A. N. past.) įgalinti ir mūsų bei mūsų draugų asmenyse, iš kur jie pareitų ir kokiomis etiketėmis jie būtų apsi karstę. (Kavolis 2006b (1954): 42–43)

Civilizacijų analizėje Kavolis nuosekliai laikosi pozicijos, kad civilizacijos neįmanoma mąstyti kaip darnios supersistemos. Pasak jo, civilizacijos sistemiškumo idėją neigia faktas, kad bet kurioje konkrečioje istorinėje civilizacijoje egzistuoja daugybė loginiu požiūriu tarpusavyje nederančių simbolinių (kultūrinių) darinių, „simbolinių konstrukcijų“. Tačiau, nepaisant to, civilizacija nėra vien tik pabirų simbolinių darinių konglomeratas. Į vieną visumą simbolinius darinius neloginiu būdu integruoja įvairūs principai, dinamiškai tarpusvyje sąveikaudami. Turėdamas mintyje civilizaciją Kavolis rašo: „<...> Kultūros sąryšingumą palaiko nesiliaujantis konkrečių kontroliuojančių principų polilogas <...>“² (Kavolis 1995e: 108). Nutrūkęs polilogas, pasak lietuvių išeivių sociologo, reiškia ir civilizacijos dezintegraciją bei gresiantį pavojų galiausiai išnykti.

Baigiant aptarti Kavolio kultūrinėje psichologijoje plėtojama požiūrį į asmenybės sąryšingumą, būtina paminėti dar vieną dalyką. Jo teigimu, visiškai logiškai ar nelogiškai integruotos asmenybės labiau egzistuoja teorijoje, o ne tikrovėje. Paprastai logiškai integruotose asmenybėse pasitaiko nesistemiškų bruožų ar jų darinių, kaip ir neloginiu būdu sustyguotose asmenybėse – sistemiškų junginių.

² <...> The coherence of culture is maintained by an ongoing polylogue among particular controlling principles <...>.

Kavolio įsitikinimu, tam, kad asmenybė taptų ir išliktų sąryšinga, turi būti įgyvendintos dvi sąlygos. Pirmą, asmenybė turi būti susijusi su savo socialine bei kultūrine aplinka tiek emociniais, tiek praktiniais ryšiais. Su pastarąja asmenybė susisaisto ne tik teigiamai, bet ir neigiamai emociškai reaguodama į įvairius jos aspektus. Priklausomai nuo emocinių reakcijų, asmenybėje išsiplėtoja atitinkami bruožai. Pavyzdžiui, emociškai teigiamai reaguojant į visuomenėje vykstantį valdymo centralizavimo procesą, asmenybėje susiformuoja hierarchinė bruožų organizacija bei vidinis kontrolės aparatas, o reaguojant neigiamai tokia organizacija bei aparatas bus atmesti, visi bruožai bus traktuojami kaip vienodai reikšmingi ir pabrėžiamas mąstymo bei elgesio spontaniškumas (Kavolis 1995c (1970): 62–66). Kitaip sakant, kiekvienas asmenybės bruožas įkūnija teigiamą ar neigiamą emocinę nuostatą konkretaus socialinės ir kultūrinės aplinkos aspekto atžvilgiu. Praktiniai ryšiai tarp asmenybės ir jos aplinkos egzistuoja tuomet, kai aplinką sudarančios socialinės bei kultūrinės struktūros geba veiksmingai spręsti išskylančias kasdienio gyvenimo problemas. Emociniai ir praktiniai asmenybės ryšiai su savo socialine bei kultūrine aplinka yra svarbūs tuo, kad antroji apriboja ir stabilizuoja pirmojoje vykstančius psichologinius procesus. Be apribojančio ir stabilizuojančio aplinkos poveikio asmenybė pasmerkta nuolatiniam psichologiniam eksperimentavimui ir chaotiškai bruožų kaitai. Atrūkusi nuo savo aplinkos asmenybė mano, kad ji gali nevaržomai rinktis, ką jai jausti ir kaip mąstyti, elgtis. Tačiau ji negeba ilgai būti ištikima konkretiems savo pasirinkimams ir vėl leidžiasi į eksperimentus. O emociškai reaguojant į įvairius socialinės bei kultūrinės aplinkos aspektus asmenybėje spontaniškai išsiplėtoja apibrėžti bruožai, kurie jai atrodo vieninteliai verti dėmesio. Taip aplinka apriboja ir stabilizuoja asmenybėje vykstančius procesus.

Antra, asmenybės bruožus į vieną visumą turi integruoti simbolinis modelis. Socialiniuose ir humanitariniuose moksluose jis įprastai siejamas su filosofine, psichologine, sociologine ar juridine asmenybės koncepcija. Kavolis eina mažiau įprastu keliu. Asmenybę integruojančių modelių jis pirmiausia ieško meno ir moralės srityse. Tokių modelių funkciją, jo nuomone, atlieka kolektyviniai meno stiliai ir moralės sistemos. Remdamasis tokiais sumetimais, revizionistinę etiką ir avangardinį meną Kavolis regi kaip įkūnijančius XX amžiaus 7 ir 8 dešimtmetį Vakaruose vykusią radikalių socialinių bei meninių judėjimų narių kolektyvines pastangas įveikti savo vidinio integralumo trūkumą. Turėdamas mintyje revizionistinę etiką mokslininkas rašo:

Revizionistų sąjūdį geriausiai apibrėžia ne kokia nors susisteminta pasaulėžiūra ar specifinė politinė programa, bet apibendrintos elgesio orientacijos, kurios spontaniškai (ir todėl nevysiškai nuosekliai) iš to sąjūdžio išsivystė visai tinkamu kolektyvinei kūrybai būdu. <...> Turime reikalą su sistema tarpusavyje nežvelgiamai susijusių pliuralistinių, egalitarinių orientacijų, kurias skirtingais būdais suformuoja asmuo ar grupė

kiekvienoje konkrečioje situacijoje, reikalaujančioje moralinio pasirinkimo. (Kavolis 1995f (1971): 112)

Apibendrinant galima teigti, kad asmenybės sąryšingumo, pasak Kavolio, neįmanoma pasiekti ir jo išsaugoti, jei neįvykdyta nors viena iš minėtų sąlygų; o viskas, kas jas trukdo įgyvendinti, yra destruktivu ir nenormalu.

Ieškant teorinių Kavolio asmenybės tapatumo sampratos ištakų, pirmiausia būtina nurodyti amerikiečių psichologą Eriką Homburgerį Eriksoną (2004 (1950), 2003 (1958)). Per savo ego tapatybės koncepciją XX amžiaus 6–8 dešimtmečių socialiniuose ir humanitariniuose moksluose jis išpopuliarino požiūrį, jog asmenybės tapatumas turi būti suvokiamas kaip jos sąryšingumas, o sąryšingumo nebuvimas – kaip tapatumo neturėjimas. Tačiau jei Eriksonas, aiškindamas asmenybės tapatumą derina biologinius, istorinius ir socialinius veiksnius, Kavolis nuorodų į žmogaus biologiją atsisako ir visą savo dėmesį sutelkia tik į tai, kaip visuomenė ir jos raida lemia asmenybės tapatumo formavimo, palaikymo, naikinimo ir atkūrimo procesus.

Būtina pažymėti, kad Eriksono darbai padarė poveikį plėtojant kitokį požiūrį į asmenybės tapatumą nei Kavolio. Bene labiausiai prie jo išplėtojimo prisidėjo amerikiečių psichologas Robertas Jay'us Liftonas. Asmenybės protėjiškumo (nepastovumo ir polinkio į nuolatinį eksperimentavimą su gyvenimo būdais, idėjomis, vertybėmis, įsitikinimais bei elgesio modeliais), kuris lemia jos sąryšingumo sumažėjimą, amerikiečių psichologas nevertina kaip savaime blogo: „Tačiau norėčiau pabrėžti, kad protėjiškas stilius kaip toks jokių būdu nėra patologiškas ir iš tikrųjų gali būti vienas iš mūsų dienų funkcinių modelių“³ (Lifton 1973: 37). Liftono teigimu, protėjiškos asmenybės funkcionalumas pasireiškia tuo, kad ji geba lanksčiai ir kūrybiškai reaguoti į sparčiai besikeičiančias socialines bei kultūrinės aplinkybes; o sąryšinga, tačiau rigidiška asmenybė negeba to daryti ir dėl to yra nefunkcionalu.

Jei Liftono įžvalgos pamatuotos, tuomet, siekiant apibrėžti normalią ir nenormalią asmenybę, darytina prielaida, jog per didelis asmenybės sąryšingumas yra ne psichinės sveikatos, bet, priešingai, ligos požymis. Psichinė sveikata reikalauja, kad asmenybėje egzistuotų ir su jos bendrąja organizacija nederančių elementų, ir nusi-teikimas nebijoti su savimi eksperimentuoti, jei situacija to pareikalauja.

³ But I would stress that the protean style is by no means pathological as such and, in fact, may well be one of the functional patterns of our day.

ASMENYBĖS TAPATUMO SAMPRATOS KOREKCIJOS
CIVILIZACIJŲ ANALIZĖJE

Vis dėlto tai, ką atrandame kultūros psichologijai skirtuose tekstuose, yra ne viskas, ką galima pasakyti apie Kavolio požiūrį į asmenybės tapatumą. Papildomų įžvalgų šiuo klausimu mums teikia lietuvių išeivių sociologo plėtota civilizacijų analizė.

Civilizacijų analizėje Kavolis asmenybės tapatumo kaip jos sąryšingumo sampratą modifikuoja keliais požiūriais. Pirmiausia jis išplečia patį vidinio asmenybės sąryšingumo apibrėžimą. Prieš įsitraukdamas į lyginamąsias civilizacijų studijas, asmenybės sąryšingumą Kavolis suprato struktūriškai – kaip daugiau ar mažiau darnią atskirų bruožų organizaciją. Pradėjęs tirti civilizacijas, jis prie struktūrinės sąryšingumo sampratos dar priduria ir dinaminę. Remiantis dinamine samprata, asmenybę integruoja jos kaitos būdas. Struktūrinį asmenybės sąryšingumą Kavolis įvardija *substantyviniau*, o dinaminį – *metodologiniu*.

Antroji naujovė yra ta, kad pripažįstama milžiniška civilizacinė asmenybės sąryšingumo formų, įvardijamų *kultūrinėmis savasties logikomis* (angl. *the cultural logics of selfhood*), įvairovė. Šią įvairovę Kavolis redukuoja į keturis analitinius tipus: *nepakartojamo modelio* (angl. *unique-pattern*), *sutapimo* (angl. *coincidence*), *aukštųjų išgyvenimų* (angl. *peak experiences*) ir *atsitiktinių susidūrimų* (angl. *casual encounters*) logikas.

Nepakartojamo modelio logikos atveju pabrėžiamas asmenybės sąryšingumo individualumas, ilgalaikiškumas ir sau pakankamumas. Kavolis teigia:

Individo tapatybėje esmiška yra tai, kas unikalu tam individui, kuo jis skiriasi nuo kitų, ir tas individų vienkartiškumas yra išliekantis ir vertingas. Išliekantis ir vertingas unikalumas yra tikroji individo tapatybė. (Kavolis 1996: 117).

Sutapimo logikos požiūriu asmenybė yra esmingai sau nepakankama. Daroma prielaida, kad asmenybė gali visavertiškai egzistuoti tik būdama kokios nors didesnės visumos dalimi. Tokia visuma gali būti būtis, Dievas, gamta, visuomenė, tauta, kultūra, istorija ar žmonija. Atitinkamai šioje kultūrinėje savasties logikoje aiškinamas ir asmenybės sąryšingumas bei nesąryšingumas. Būti kokios nors didesnės visumos dalimi suvokiama kaip būtina asmenybės sąryšingumo sąlyga, o neturint ryšio su didesne visuma ar jį praradus – neišvengiama asmenybės dezorganizacijos.

Aukštųjų išgyvenimų logikoje apibrėžiant asmenybės sąryšingumą pasitelkiama minėta dinaminė samprata. Asmenybės raida aiškinama kaip gyvenimas nuo vieno ekstatinio išgyvenimo iki kito. Ekstatiniai išgyvenimai suprantami kaip nekasdieniai, trumpalaikiai, nenuspėjami ir nebūtinai tarpusavyje susiję. Aukštųjų išgyvenimų logikoje pripažįstama, jog ekstatinių išgyvenimų momentu asmenybė pasiekia ir savo struktūrinę vienovę.

Atsitiktinių susidūrimų logika taip pat remiasi dinamine sąryšingumo samprata. Tariama, kad asmenybės bruožai ir jų sąryšiai yra nuolat formuojami ir performuojami atsitiktinių kasdienių socialinių sąveikų metu. Pripažindama kasdienį gyvenimą pagrindine vieta, kurioje vyksta asmenybės sklaida, atsitiktinių susidūrimų logika esmingai skiriasi nuo aukštųjų išgyvenimų logikos. Aukštųjų išgyvenimų logikoje tai, kas vyksta kasdieniame gyvenime, neturi nieko bendra su tikroju asmenybės tapatumu.

Galiausiai civilizacijų studijose asmenybės tapatumą Kavolis pradeda sieti ne tik su vidiniu, bet ir išoriniu jos sąryšingumu – gebėjimu gyvenimo įvykius susieti į vieną darniai besivystančią visumą. Kavolis rašo: „Atrodo, kad tapatybės sąvoka implikuoja <...> šio individo ir paprastai bent jau kelių kitų individų atmintį apie jo gyvenimo „istorijos“, ar „pasakojimo“, nepertraukiamumą <...>“ (Kavolis 1979: 41). „Atmintis apie gyvenimo istorijos nepertraukiamumą“ yra ne kas kita kaip naratyviojo asmenybės tapatumo idėja. Ja remiantis, asmenybės sąryšingumą apsprendžia gebėjimas sukurti nuoseklų savo gyvenimo istorijos pasakojimą. Jei asmenybė to negebės padaryti, tuomet jai atrodys, kad jos gyvenimas neturi bendros krypties ir yra tarsi laivas be burių, blaškomas po audringą jūrą.

Išorinio asmenybės sąryšingumo idėja inspiravo Kavolį tirti civilizacines naratyviojo tapatumo formas. Formaliųjų konstrukcijų koncepcijoje jis siekė išskirti pagrindinius jų tipus (Kavolis 1995e: 100–102), o autobiografijų studijose nagrinėjo, kokį pavidalą jos įgyja konkretaus autoriaus pasakojime apie savo gyvenimą (Kavolis 1998b).

Pažymėtina, kad pagrindiniai kultūrinių savasties logikų ir naratyviojo tapatumo formų tipai, Kavolio manymu, yra universalūs savo pobūdžiu. Šių tipų logikas ir formas galima aptikti bet kurioje istorinėje civilizacijoje. Civilizacijos skiriasi tuo, kad jose vyrauja vienos ar kitos logikos bei formos. Civilizacijų analizės tikslas – atskleisti, kokios šių logikų bei formų konfigūracijos susiklosto konkrečiose civilizacijose konkrečiu jų raidos momentu. Kavolio pasiūlyta kultūrinių savasties logikų ir naratyvinio tapatumo formų tipologija leidžia ne tik išlaikyti universalistinių požiūrių civilizacinių asmenybės tapatumo sampratų tyrimuose, bet ir aiškintis, kas civilizacijas sieja, o kas skiria.

IŠVADOS

Tyrimas parodė, kad Kavolio socialinės patologijos studijose asmenybės tapatumas suprantamas kaip vidinis jos sąryšingumas. Teigiama, kad sąryšingą vidinę organizaciją asmenybė gali išplėtoti tik įgyvendinusi dvi sąlygas: pirma, emociškai ir praktiškai susisaistydama su savo socialine bei kultūrine aplinka ir, antra, susikurdama šio susisaistymo pagrindu susiformavusius psichologinius bruožus į vieną darnią visumą integruojantį simbolinį (kultūrinį) modelį. Taigi visa, kas trukdo asmenybei įgyvendinti šias sąlygas, traktuojama kaip nukreipta prieš jos tapatumą ir apibūdinama kaip nenormalu, o šių sąlygų neįvykdžiusi asmenybė laikoma patologiška.

LITERATŪRA

Allport, Gordon W. *Personality: A Psychological Interpretation*. London: Constable & Company LTD, 1951.

Benedict, Ruth F. Anthropology and the Abnormal. In *Personal Character and Cultural Milieu*. Douglas G. Haring (Ed.). New York: Syracuse University Press, 1956, 183–201.

Erikson, Erik H. *Jaunasis Liuteris: psichoanalitinė istorinė studija*. Iš anglų k. vertė Kipras Šimulynas ir Anita Kapočiūtė. Vilnius: Alma littera, 2003 (1958).

Erikson, Erik H. *Vaikystė ir visuomenė*. Iš anglų k. vertė Lina Jurėnienė. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004 (1950).

Kavolis, Vytautas. The Comparative Approach to Social Problems. In *Comparative Perspectives on Social Problems*. Ed. Vytautas Kavolis. Boston: Little, Brown, 1969, 1–39.

Kavolis, Vytautas. Logics of Selfhood and Modes of Order. In *Identity and Authority: Explorations in the Theory of Society*. Roland Robertson and Burkart Holzner (Eds.). New York: St. Martin's Press, 1979, 40–60.

Kavolis, Vytautas. 1995a: *Kultūrinė psichologija*. Iš anglų k. vertė Rolandas Naujokaitis. Vilnius: Baltos lankos.

Kavolis, Vytautas. 1995b: Krizės asmenybė. In Kavolis, Vytautas. *Kultūrinė psichologija*. Iš anglų k. vertė Rolandas Naujokaitis. Vilnius: Baltos lankos, 11–22.

Kavolis, Vytautas. 1995c (1970): Psichokultūriniai atsakai į modernizaciją. In Kavolis, Vytautas. *Kultūrinė psichologija*. Iš anglų k. vertė Rolandas Naujokaitis. Vilnius: Baltos lankos, 49–96.

Kavolis, Vytautas. 1995d (1970): Socialinė avangardinių kultūrų psichologija. In Kavolis,

Vytautas. *Kultūrinė psichologija*. Iš anglų k. vertė Rolandas Naujokaitis. Vilnius: Baltos lankos, 128–153.

Kavolis, Vytautas. 1995e: *Civilization Analysis as a Sociology of Culture*. Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Mellen Press.

Kavolis, Vytautas. 1995f (1971): Revizionistinė etika, postkonvencinė moralė. In Kavolis, Vytautas. *Kultūrinė psichologija*. Iš anglų k. vertė Rolandas Naujokaitis. Vilnius: Baltos lankos, 109–127.

Kavolis, Vytautas. *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.

Kavolis, Vytautas. 1998a (1979): Maišto modeliai. In Kavolis, Vytautas. *Civilizacijų analizė*. Iš anglų k. vertė Arūnas Gelūnas ir Marijus Žiedas. Vilnius: Baltos lankos, 215–241.

Kavolis, Vytautas. 1998b (1984): Savojo „aš“ istorijos, socialumo žemėlapiai. In Kavolis, Vytautas. *Civilizacijų analizė*. Iš anglų k. vertė Arūnas Gelūnas ir Marijus Žiedas. Vilnius: Baltos lankos: 29–151.

Kavolis, Vytautas. 2006a (1962): Generacijos identiteto ieškojimas. In Kavolis, Vytautas. *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*. Sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 94–108.

Kavolis, Vytautas. 2006b (1954): Nepriklausomųjų kelias. In Kavolis, Vytautas. *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*. Sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 40–43.

Lifton, Robert J. Protean Man. In *The Psychoanalytic Interpretation of History*. Ed. Benjamin B. Wolman. New York, Evanston, San Francisco, London: Harper Torchbooks, 1973, 33–49.

Alvydas Noreika

THE PROBLEM OF DEFINING PERSONAL IDENTITY
IN VYTAUTAS KAVOLIS'S STUDIES OF SOCIAL PATHOLOGY

SUMMARY. The article seeks to determine how, in developing his studies in social pathology, Vytautas Kavolis defines the identity of a person, certain actions against whom he regards as signs of pathological behavior. The answer to this question is sought in Kavolis's papers devoted to the psychology of culture, in which papers he develops his constructs of the *crisis personality*, the *indefinite personality*, and the *postmodern personality*. It is shown that Kavolis connects the identity of a person with the harmony of his/her inner organization. The article also discusses Kavolis's attitude towards the nature of a personality's inner organization and its social and cultural conditions. It is shown in addition how his conception of personal identity changes when Kavolis undertakes his studies of civilizations.

KEYWORDS: Vytautas Kavolis, personal identity, normal and abnormal personality, pathological behavior, social pathology, social psychology.